

EFIGII FEMININE PE MONEDELE ROMANE DESCOPERITE ÎN SPAȚIUL DINTRE PRUT ȘI NISTRU

Larisa CIOBANU

Efigia este reprezentarea în relief a chipului (bust sau cap) unui zeu, rege ori împărat de pe aversul monedelor antice. Dacă inițial grecii emiteau monede ce aveau redată pe avers doar profile de zei, imaginea muritorilor fiind considerată un sacrilegiu, ulterior situația se modifică treptat. Se presupune că chipul lui Apollon de pe staterii lui Filip II se aseamăna mult cu portretul acestui faimos rege macedonean, capul lui Heracles este identificat cu cel al lui Alexandru cel Mare, iar după ce diadohii se proclamă regi, ulterior anului 306 a. Chr., efigiile lor apar pe aversul monedelor sub înfățișare de zei. Urmașii primilor diadohi, fără nici un fel de complexe deja, nu-și mai ascund înfățișarea lor obișnuită, etalându-și busturile pe piesele emise de ei.

În monetăria romană efigiile apar din sec. I a. Chr., pentru ca din epoca lui Octavianus Augustus reprezentarea efigiilor imperiale și regale să devină un drept exclusiv al monarhilor în decursul întregii antichități. Spre deosebire de tradiția grecilor, pe aversul monedelor romane deseori apar și portrete ale membrilor casei imperiale, inclusiv femei (soții, fiice sau mame de împărați).

Utilizând, timp de secole, moneda romană ca mijloc de schimb, locuitorii interfluviului Prut-Nistru din prima jumătate a mileniului I p. Chr. cunoșteau, credem, destul de bine chipurile împăraților și co-împăraților romani, a celor asociați domniei prin ridicarea lor la rangurile de caesar și august. Pe aversul celor câteva mii de monede romane semnalate în spațiul în discuție și publicate se identifică efigiile a 75 de personalități, dintre care 16 sunt femei. În ordine cronologică, lista acestor distinse matroane romane ar arăta în felul următor:

Livia Drusilla, a treia soție a lui Augustus. Iulia Augusta din 14 a. Chr. (n. 58 a. Chr. – m. 29 p. Chr.);

Plotina/Pompeia, soția lui Traian (n. 70 – m. 129 p. Chr.);

Marciana, sora lui Traian, divinizată (n.? – m. 114 p. Chr.);

Sabina-Vibia, soția lui Hadrian. Augusta din 128 (n.? – m. 136 p. Chr.);

Faustina Senior/Annia Galeria Faustina, soția lui Antoninus Pius (105-140 p. Chr.);

Faustina Junior/Annia Galeria Faustina, soția lui Marcus Aurelius (130-175 p. Chr.);

Lucilla-Annia, fiica lui Marcus Aurelius, soția lui Lucius Verus (147-183 p. Chr.);

Crispina-Brutia, soția lui Commodus. Augusta din 177 (n.? – m. 183 p. Chr.);

Iulia Domna, soția lui Septimius Severus, mama lui Geta și Caracalla (n.? – m. 217 p. Chr.);

Plautilla/Fulvia Plautilla, soția lui Caracalla (n. Africa – m. 212 p. Chr.);

Iulia Soemias/Iulia Soemias Bassiana, mama lui Elagabal (n.? – m. 222 p. Chr.);

Iulia Maesa, sora Iuliei Domna (n.? – m. 223 p. Chr.);

Iulia Mamaea/Iulia Avita, mama lui Severus Alexander. Augusta din 222 (m. 235 p. Chr.);

Otacia Severa, soția lui Filip Arabul;

Etruscilla/Herrennia Cupressenia, soția lui Traianus Decius;

Helena, soția lui Constantius Chlorus, mama lui Constantin cel Mare (n. 248 – m. 328 p. Chr.).

În comunicarea de față ne propunem să enumerăm succint localitățile, unde au fost semnalate descoperiri izolate sau tezaure conținând monede romane cu efigii feminine pe avers. Tezaurul de la Larga (r. Briceni), cu 21 denari, conținea 1 AR cu chipul Sabinei, 3 AR – al Faustinei Senior, 2 AR – al Faustinei Junior, 1 AR – al Lucillei și 1 AR cu efigia Iuliei Domna. În tezaurul semnalat la mijlocul sec. XIX la Peremožnoe (r. Bilgorod-Dnistrovskij), cu 20 AR, era o monedă cu profilul Faustinei(?) și alta cu cel al Crispinei. Din 28 denari de la Rotunda, r. Edineț, o piesă avea efigia Faustinei Senior, două – ale Faustinei Junior și alte două – ale Lucillei. Din tezaurul de la Solonceni (r. Rezina), publicat recent, menționăm 6 denari cu imaginea Faustinei Senior și 7 AR – a Faustinei Junior. Un denar cu profilul Iuliei Maesa se afla printre cele 11 piese bătute la Tyras ale tezaurului de la Șabo (r. Bilgorod-Dnistrovskij). În componența primului tezaur semnalat la Tighina la sfârșitul sec. XIX este și 1 AR Faustina(?); printre piesele celui de-al doilea, cu 135 denari (1914), sunt 1 AR Sabina, 16 – Faustina Senior, 6 – Faustina Junior, 4 – Lucilla, 5 – Crispina. La Vasil'evka (r. Bolgrad), printre cei 15 denari târzii și antoninieni, se numără și 1 AR cu imaginea Otaciliei Severa.

Descoperiri izolate au fost semnalate în 21 de localități din Republica Moldova (22 monede: 17 AR, 3 AE și 2 AV), la care se adaugă trei piese ne-localizate (3 AR):

Bălțata (r. Criuleni), 1955 – 1 AR Faustina Senior (dintr-un mormânt distrus);

Bălțata de Sus (com. Bălțata, r. Criuleni), 1956 – 1 AR Faustina Senior

Bălțați (com. Țipala, r. Ialoveni), 1960 – 1 AR Faustina Senior;

Căușeni, 1950 – 1 AR Faustina Senior;

Colibași (r. Cahul), 1970-1976 – 1 AE Etruscilla;
Cot (com. Climăuții de Jos, r. Șoldănești), 1975 – 1 AR Faustina(?), perforată;
Dănceni (r. Ialoveni), 1975 – 1 AE Faustina Junior, uzată;
Lopatna (com. Jora de Mijloc, r. Orhei), 1953 – 1 AR Iulia Soemias (dintr-o așezare a culturii Sântana de Mureș-Černjachov);
Gura Bâcului (r. Anenii Noi) – 1 AR Lucilla;
Hlina (r. Briceni), 1966 – 1 AR Faustina Senior (de pe suprafața unei așezări Sântana de Mureș-Černjachov);
Horodiște (r. Rezina), 1972 – 1 AE Sabina;
Morenii Vechi (com. Valea Mare, r. Ungheni) – 1 AV Etruscilla (din 2008 se păstrează la muzeul din Ungheni);
Petrești (r. Ungheni), 1986 – 1 AR Faustina Junior (dintr-un mormânt al necropolei culturii Sântana de Mureș-Černjachov);
Palanca (r. Ștefan Vodă), 1903 – 1 AR Lucilla; 1979 – 1 AR Sabina;
Păulești (r. Călărași), 1914 – 1 AR Sabina;
Răzălăi, (r. Sângerei), 1974 – 1 AR Sabina;
Sălcuța (r. Căușeni), 1951 – 1 AV Faustina Junior;
Sănătăuca (r. Florești), 1976 – 1 AR Faustina(?), colecție particulară;
Șestaci (r. Șoldănești), 1999 – 1 AR Faustina Senior, colecție particulară;
Trebujeni (r. Orhei), 1969 – 1 AR Crispina;
Zaim (r. Căușeni), 1986 – 1 AR Faustina Senior;
Nelocalizate (din Republica Moldova) – 2 AR Faustina Senior și 1 AR Lucilla (aflate în fondurile MNAIM).

Alte monede romane cu efigii feminine au fost descoperite în nordul extrem al interfluviului Prut-Nistru, în regiunile Ivano-Frankovsk (12 exemplare) și Cernăuți (2 ex.), sau sudul extrem, în estul regiunii Odesa din Ucraina (5 ex.):

Černiiv (r. Tysmenicja, reg. Ivano-Frankovsk) – monede romane, inclusiv Iulia Augusta;
Galič (r. Galič, reg. Ivano-Frankovsk) – 1 AR Faustina(?);
Krylos (r. Galič, reg. Ivano-Frankovsk) – monede romane, inclusiv Faustina(?);
Snjatin (r. Snjatin, reg. Ivano-Frankovsk) – 1 AE Helena; monede romane, inclusiv Faustina(?);
Stril'če (r. Gorodenka, reg. Ivano-Frankovsk) – 1 AR Faustina(?);
Tysmenicja (r. Tysmenicja, reg. Ivano-Frankovsk) – 1 AR Faustina Senior (1898); monede romane, inclusiv Faustina(?) (până în 1885); monede romane de argint, inclusiv Faustina(?);

Viktoriv (r. Galič, reg. Ivano-Frankovsk) – monede romane, inclusiv Faustina Senior;

Zabolotiv (r. Zabolotiv, reg. Ivano-Frankovsk) – 1 AR Faustina Junior;

Zalukva (r. Galič, reg. Ivano-Frankovsk) – trei monede romane, inclusiv Faustina(?);

Nedoboivci (r. Hotin, reg. Cernăuți), 1898 – 1 AR Crispina;

Șipinci (r. Kicman', reg. Cernăuți) – 1 AR Faustina(?);

Bezimjanka (r. Tatarbuniar, reg. Odesa) – 1 AR Faustina Junior;

Glavan' (r. Arciz, reg. Odesa, 1889) – 1 AR Faustina Senior;

Ismail (r. Ismail, reg. Odesa), 1971-1975 – 1 AR Faustina Junior (fondurile Muzeului Arheologic din Odesa);

Mologa (r. Bilgorod-Dnistrovskij, reg. Odesa), 1975 – 1 AE Faustina Junior (fragmentată, descoperită pe suprafața așezării de epocă romană Mologa II);

Ostrivne (r. Arciz, reg. Odesa) – 1 AE Elagabal: Iulia Maesa.

Printre cele 426 monede romane descoperite la Tyras (191 [130 AE, 59 AR, 2 AV] găsite izolat și 235 [196 AE, 36 AR, 3 N] provenind din tezaure), datând de la Marcus Antonius până la Theodosius II, se numără 10 exemplare cu efigii feminine. Pe câte două piese sunt semnalate busturile Faustinei Senior (1 AE, 1 AR), Iuliei Domna (1 AE, 1 AR) și Iuliei Mamaea (2 AR), iar pe câte una – profilele Faustinei Junior (1 AR), Lucillei (1 AR), Plautillei (1 AR) și Iuliei Maesa (1 AR).

La Orlovka/Cartal au fost semnalate 37 de monede romane (9 AR și 28 AE, dintre care 3 AE alcătuiau un mic tezaur). Pe lângă piesele cu busturile lui Caesar, Agrippa și a 13 împărați, de la Tiberius până la Constantin cel Mare, se cunoaște o monedă de bronz cu efigia Faustinei Senior (din componența micului tezaur) și alta cu bustul Plautillei (descoperită izolat).

Pe Insula Șerpilor, unde se afla templul panelen al lui Ahilles, din 175 de monede romane publicate (144 AE și 31 AR), găsite izolat, cu datare din epoca Republicii și până la Honorius, 21 de exemplare au pe avers șapte chipuri de femei. Sunt semnalate câte o piesă de bronz cu efigiile Plotinei și Marcianei. Profilul Faustinei Senior apare pe 8 monede (6 AE și 2 AR), iar cel al Faustinei Junior – pe 5 AE. Lucilla este reprezentată pe 1 AE, Iulia Domna – pe 4 AE și Plautilla pe 1 AE.

În concluzie, constatăm descoperirea în tezaure a 66 de piese monetare cu opt efigii feminine (Sabina – 2, Faustina Senior – 28, Faustina Junior – 19, Lucilla – 7, Crispina – 6, Iulia Domna – 2, Otacilla Severus – 1, Iuliei Maesa – 1) din cca 1500 exemplare determinate după emitent. Izolat au fost găsite 76 monede, pe aversul cărora sunt 15 chipuri de femei (Iulia Augusta, Plotina și Marciana câte o piesă, Sabina – 4, Faustina Senior – 21, Faustina

Junior – 14, Faustina(?) – 10, Lucilla – 5, Crispina – 2, Plautilla – 2, Iulia Domna – 6, Iulia Soemias – 1, Iulia Maesa – 2, Iulia Mamaea – 2, Etruscilla – 2 și Helena – 1), din cca 900 piese inventariate. Datele prezentate arată că cel mai bine în spațiul studiat de noi erau cunoscute portretele Sabinei (semnalat pe 6 piese), Faustinei Senior (peste 50 de exemplare), Faustinei Junior (mai mult de 33 de exemplare), Lucillei (12) și Iuliei Domna (8). Astfel, vedem că și aceste informații selectate după un criteriu mai subiectiv (anunțat în titlul comunicării), ilustrează faptul că apogeul dezvoltării economice și militare a Imperiului Roman revine secolelor II-III p. Chr., iar imaginile celor mai curajoase, virtuozose și destoinice împărăteșe romane erau cunoscute și în afara granițelor lui oficiale.

Bibliografie:

Boldureanu A., *Cronica descoperirilor monetare (II)*, Tyragetia, vol. II (XVII), nr. 1, Chișinău, 2008, 353-360.

Boldureanu A., *Cronica descoperirilor monetare (III)*, Tyragetia, vol. III (XVIII), nr. 1, Chișinău, 2009, 345-352.

Donoiu I., *Efigii feminine pe monedele romane*, București, 1983.

Kropotkin V.V., *Klady rimskih monet na territorii SSSR*, in: *Archeologija SSSR. Svod archeologičeskikh istočnikov*, G-4-4, Moskva, 1961.

Matei H.C., *Civilizația Romei antice*, București, 1980.

Nudel'man A.A., *Topografija kladov i monetnych nachodok*, in: *Archeologičeskaja karta MSSR*, vyp. 8, Chișinău, 1976.

Nudel'man A.A., *Očerki istorii monetnogo obraščeniija v Dnestrovsko-Prutskom regione*, Chișinău, 1985.

Popa A., Ciobanu L., *Moneda romană în Basarabia. Ghid metodic*, Chișinău, 2003.

Preda C., *Enciclopedie de numismatică antică în România*, București, 2008.